

ЈЕЛИЦА ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ (Београд)

О НОВОМ ЗНАЧЕЊУ ЈЕДНОГ ТИПА ДВОЧЛАНОГ ЗАМЕНИЧКОГ АТРИБУТА

Лексичко-семантичке карактеристике и синтаксичка употреба различитих типова придевских заменица у српском језику, као што су показне са анафорским значењем: *овај, њај, онај*, или неодређене: *неки, њонеки, некакав* и слично, описане су одавно и углавном исцрпно¹ у нашој граматичкој литератури и речницима. Оно што нас овде занима јесте иновација која настаје комбиновањем показне заменице **тај** и неодређене заменице **неки**, значења која се развијају у овом споју и перспективе овог модела у говорном српском језику.

Прве примере ових спојева у којима се двочлани заменички атрибут састоји од елемената **тај** и **неки** забележили смо пре нешто више од пет година, али је у то време њихова употреба била крајње ретка и могло би се рећи казационална. Нешто касније, повећао се број примера које смо забележили, а још увек их је обједињавала сфера из које су поникли - био је то интелектуални дискурс из области уметности, првенствено ликовне. Даље се ова сфера проширивала, али је још увек била ограничена на употребу у кругу интелектуалаца и са тематиком из различитих уметничких дисциплина као што су музика, филм, позориште, књижевност. Из овог периода је и један наш пример, који смо из сасвим других разлога, разуме се, и без везе са овом темом, навели баш овде, на прошлим "Бошковићевим данима",² као врло ти-

¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I* (V изд., стр. 289-292) и II (IV изд. стр. 51-52), Научна књига, Београд, 1989.

² Ј. Јокановић - Михајлов, *Тийови и функције прозодијских карактеристика сликерског говора*, III лингвистички скуп "Бошковићев дани", Црногорска академија наука и умјетности, Научни скупови књ. 42, Одјељење умјетности књ. 14, Подгорица 1997, стр. 159-165.

пичан за београдску интелектуалну средину. Тај пример је, између осталог, садржао два пара оваквих заменичких атрибута - **тај неки** и **та нека** - и они су у великој мери појачавали утисак карактеристичне локалне боје, о чему је тамо била реч:

*Кроз овакав поларизовани распоред елемената и конјурасије сенке и светла, он нам саопштава **тај свој неки** иронични став према нама и **тој некој** нашој социјалној потреби да све одмах одређујемо као прихваћљиво или неприхваћљиво, као поштовно или нештовно.*

У последње три године број забележних примера је изузетно порастао и може се мерити не више десетинама него стотинама истотипних употреба. Такође је и сфера употребе веома проширена, а то се може рећи и за круг говорника чије идиоме карактерише њихова регуларна употреба. Не само да су интелектуалци употребу проширили и на свакодневне теме, што илуструју три примера која следе, већ се у последње време и говорници доста удаљени од било какве интелектуалне делатности овим моделом често служе:

*Не бих да јој нарушавам **тај неки** свет који је ипак изградила. Сви су у **том неком** стању апатичје.
Нада се да ће преко **тих неких** одлагања постојати више.*

У овим примерима, а наравно и у многим другим овог типа, значења двочланих атрибута извиру из значења саставних елемената скупа. Анализа наших примера показује да се од многобројних значења заменице **неки** овде укључују следеће две компоненте основног значења неодређености: прва, указивање на недовољну познатост особине означеног појма.³ Заменица **тај** је у посматраном споју заступљена такође двома компонентама основног значења: прво, указивањем на појам у сфери саговорника, често на појам већ поменут у разговору и друго, значењем указивања на појам чије ближе одређивање следи у наставку исказа.⁴ Начелно гледано, неподударност општих значења ових двеју заменица противи се спојивости анафоричког, прецизирајућег и - неодређеног, неконкретизујућег елемента у пару, али издвајање управо наведених нијанси значења двеју заменица премошћује овај јаз и чини ипак могућом њихову синтагматску реализацију. Тако у наша три наведена примера, специфичним сужавањем значења, из сложеног семантичког потенцијала именичких речи, издвајају се за дате контексте одговарајућа значења: у првом (**тај неки свет**) - *посебан, само њен, њој одговарајући*; у другом (**у том неком стању**) - *у ше-*

³ Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. XV, САНУ, Београд, 1996. стр. 112

⁴ Речник српскохрватског књижевног језика, књ. VI, Матица српска, Нови Сад, 1976. стр. 126.

шко објашњивом, посебном, блиском апаџији; и у трећем (преко тих неких одлагања) - преко нејасних, специфичних, на посебан начин организованих. У сва три случаја, како видимо, за спојеве типа тај неки понавља се као заједничко значење специфично, субјективно, на посебан начин реализовано.

Што се тиче формалне, обличке стране, можемо констатовати да се атрибутски пар јавља у сва три рода, оба броја и наравно у одговарајућим падежним облицима, што је условљено структуром исказа у чијем су саставу. Знатно већи број примера у облицима једнине у односу на оне множинске, резултат је, колико тежње да се особина коју исказује атрибут истакне као посебна, уникална (чему више погодује облик једнине), толико и чињенице да именски облици, на које се атрибути односе, најчешће означавају апстрактне појмове, а они у највећем броју случајева имају облик једнине.

Актуализујући у конкретним исказима такве именске облике, говорник често не налази једну реч која би у потпуности задовољила и потребу за прецизношћу и потребу за посебношћу у односу на друге, блиске нијансе значења. Понекад и нема једне речи која одговара одабраном десигнату, а понекад се говорник намерно одлучује за перифрастичко истицање посебности и ексклузивности значењске нијансе. У оба ова случаја комбинација посматраних заменичких атрибута се показује као врло погодно средство, баш због истовремене појаве једног елемента који имплицира сужавање појма и фокусирање, и другог, који имплицира ширење и неодређеност. Илустроваћемо то примерима:

Помажемо им да се изборе за ње неке прве кораке и веома се радујемо када усјеју.

Тај неки фини осећај води и сада овог уметника.

У првом примеру се говорило о једном типу социјалне рехабилитације лица која на неки начин "чине прве кораке" у новом животном усмерењу, али говорник осећа да је непрецизно остати само на формулацији *први кораци* и двочланим атрибутом искључује евентуално поклапање са основним значењем. У другом примеру се истиче да пошто сви уметници, подразумева се, имају "фини осећај" који их води, овај уметник, чију нам изложбу критичар препоручује, разликује се од осталих посебним квалитетом, посебном истанчанашћу тог осећаја.

Има случајева када говорник прибегава овом моделу користећи његове погодности да би избегао прецизан одговор који се од њега тражи, као у овом примеру, где се питање односило на нефункционалне платног система:

Ми смо припремили низ одлука и решења и предузели досиа њих неких мера за побољшање стања и надамо се да ће се оно ускоро нормализовати.

Појава овог модела је у делу примера резултат говорникове некомпетентности. Он наине, оваквим избором атрибутског пара саопштава да у начелу зна за појаву о којој је питан (елеменат **тај**), али не зна о њој ништа прецизно (елеменат **неки**). Тако је у нашем примеру где пролазник, на репортерово питање шта мисли о *Бемусу*, одговара:

*Да, чуо сам за **џе неке** концерџе, али ја не слушам
класичну музику, не идем ја на џо.*

Исто је и у следећем примеру, где је реч о искуству са новим производом:

*Па, има **џај неки** џрашак, џа се он расџвори у води,
ал' ја џо нисам џробала, не знам. Верујем да је добро,
ал' сама нисам џробала.*

Док су у ова два случаја заменички атрибути спонтано одавали нечију некомпетентност, у следећем имамо ситуацију да сам говорник жели да истакне своју недовољну упућеност, будући да о теми коју он сматра посебном и узвишеном, компетентно може говорити, сматра он, само аутор - песник:

*Да ли су ове метџфоре **џај неки** одџвор на судбинска
џиџњања која себи џосџављамо?*

А у примеру који следи тежи се ублаженом исказивању негативног става према нечијем поступку:

*Није ни џребало очекиваџи да ћеџе **џим неким** околишањем
и оклевањем неџџо џосџиџи.*

Поменућемо још и тенденцију транспоновања исказа у стилски виши регистар, што се обично јавља као пратећи елеменат у некој од поменутих употреба модела, али се понекад среће и као основни, као у овом примеру:

*Желим да џренесем на своја џлаџна **џај неки** доживљај
мора џред олују и **џо неко** џулсирање које ја у џом
моменту осећам у себи.*

Очигледно је да овај модел двочланог заменичког атрибута служи првенствено за различита фина нијансирања значења, при чему, у складу са конкретним условима комуникације и намерама говорника, претеже некад једна, некад друга компонента. Осим овога, модел је често у функцији исказивања недоумице или избегавања директног одговора на питање.

Што се тиче одређивања његовог формалног статуса, можемо рећи да он представља тзв. *лексичку јединицу од више речи* са десигнативном функцијом.⁵ Зато и подлеже законитостима које важе за везане комбинације речи као лексичке јединице. Пре свега, није могуће замењивање елемената ни по редоследу ни по саставу. Наине, комби-

⁵ Ј. Згуста, *Приручник лексикоџрафије*, Свјетлост, Сарајево, 1991. стр. 138.

нација *īāj неки*, *īā нека* никада се неће јавити у облику *неки īāj*, *нека īā*, нити ће се уместо једног од елемената јавити нека замена, а да то остане без промене општег значења које остварује изворни модел. Тако, *онај неки* није сасвим исто што и *īāj неки*, нити је могућа појава неке друге неодређене заменице, рецимо комбинације *īāj некакав* или *īāj йонеки* и слично. Такође, доста је ограничена могућност да се дода неки елемент и постави између већ постојећих. Тако, немамо забележене случајеве као *īāj йосебан неки доживљај*, већ само *īāj неки йосебан доживљај*, мада сраслост елемената у целину још није толика да се искључују могућности као што су *īāj Ваи неки* (поред *īāj неки Ваи*), или *из īōō њеџовоџ некоџ* (поред чешћег *из īōō некоџ њеџовоџ*) итд. Комбинација о којој говоримо испуњава врло важан услов за лексичку јединицу од више речи - а то је да синтаксички и ономасилошки функционише као реч.

Евидентно је да су сви наши примери забележени у говорном а не у писаном језику. Ово уз друга, поставља и питање дикцијских карактеристика које се могу приметити, а које би биле од значаја за комуникативни статус овог модела у исказу. Поменућемо само неке црте које карактеришу већину или претежни део његових реализација. Прва ствар која пада у очи је ритмичка организација сегмента. Он је, наиме, најчешће изговоран без икакве паузе између две заменичке речи. И док је пауза на овом месту непожељна, испред или иза обеју заменичких речи је могућа; за позицију испред њих може се рећи да је чак честа. Пауза између предлога *из* и заменице *īе* у примеру *из īе неке обавезе* најављује иновациону комбинацију, а између *неке* и *обавезе*, уколико се јави, углавном је резултат преосмишљавања исказа, што значи да је хезитациона по типу.

Ритмичке особености су много упадљивије од мелодијских, где нема неког посебног уобличавања тонском компонентом, а и интензитет се посебно не издваја. У једном броју реализација скромна тонска и интензитетска обележја највише подсећају на статус који у интонационом погледу имају уметнути делови реченице, али се ово, бар на корпусу који смо за ову прилику анализирали, не може уопштавати, пошто је било и примера са супротним интонационим, пре свега интензитетским карактеристикама.

Појава варијанти овог модела, у којима се уместо *īāj* срећу неке друге заменице, као што су *овај* или *мој* и сличне, могла би се занемарити, ако се гледа њихов мали број. Међутим, када је реч о перспективи даљег развоја и евентуалне продуктивности оваквих модела, онда и ове случајеве ваља поменути. Навешћемо два примера. Први је изговорио актуелни селектор фудбалске репрезентације, а други студенткиња на испиту:

*По мом неком концепцију и грађе сви они који у дајом
иренујку буду најсјремнији.*

*Па, према њом неком односу који постоји између њих
и форманаја... мислим, овај неки однос је сјалан.*

И први и други говорник повремено користе у свом дискурсу модел о коме овде говоримо (модел *џај неки*). Други од ових примера га чак има, како се види, у истој реченици са комбинацијом *овај неки*. То све упућује на могућност даљег ширења обрасца *џај неки*, а у перспективи, и на могућу његову продуктивност, првенствено у типовима какве смо овде навели. С друге стране, као што се овакве језичке особине у говорном језику понекад шире доста брзо, због својеврсне језичке моде и опонашања дикцијских и стилских обележја говора неких појединаца (рецимо, медијски популарних личности), тако је могућ и супротан ефекат - после извесног времена могуће је губљење или квантитативно сужавање употребе супстандардних црта у говорном језику и њихово свођење на говорну моду, нарочито у срединама где се о укупној језичкој и посебно о говорној култури води стална брига.

Елица Јоканович-Михајлова

О НОВОМ ЗНАЧЕНИИ ОДНОГО ТИПА ДВУХЧЛЕННОГО МЕСТОИМЕННОГО АТРИБУТА

Резюме

В настоящей работе анализируется двухчленный местоименный атрибут, состоящий из элементов ТАЈ и НЕКИ. Констатируется, что общие значения этих местоимений взаимно противоположны и исследуется, какие компоненты этих значений все-таки обеспечивают их сочетаемость в рассматриваемом атрибуте. На ряде соответствующих примеров из устной речи анализируются специфические новые значения данного двухчленного атрибута и перспективы его дальнейшего развития в рамках литературного сербского языка.